

Henk Maassen

h.maassen@medischcontact.nl

@medischcontact

Vergeeten oorlogsslachtoffers

Hoe het psychiatrische patiënten verging tijdens de Duitse bezetting is lange tijd onderbelicht gebleven. Cecile aan de Stegge heeft veel historische feiten boven water gekregen. En onderzoekt deze pijnlijke geschiedenis nog steeds.

Cecile aan de Stegge werd geregeld benaderd met de vraag of ze iets wist over het lot van ouders, oma, opa of een andere verwant die in de Tweede Wereldoorlog verbleef in een psychiatrische inrichting in Nederland. Aan de Stegge, opgeleid als psychiatrisch verpleegkundige en gepromoveerd op historisch onderzoek naar de ontwikkeling van de ggz-verpleegkunde, heeft zich toegelegd op onderzoek naar het lot van deze patiënten. Volgens haar vormen psychiatrische patiënten ‘een zeer kwetsbare groep, die onder moeilijke omstandigheden als een oorlog groot gevaar loopt’. ‘Ze blijven doorgaans onzichtbaar. Hoe is het in de psychiatrische inrichtingen in Syrië bijvoorbeeld? Je hoort er niets over. Waarschijnlijk zijn ze allang dood.’

Zwarte periode

Volgens de nazi-ideologie was er in de samenleving niet alleen geen plaats voor Joden, Roma, Sinti en homoseksuelen, maar ook niet voor chronische psychiatrische patiënten en mensen met een verstandelijke beperking. Zorg voor fysiek zieken was in de ogen van de nazi's gepast mits ze nog beter konden worden, maar patiënten met chronisch geestelijk lijden achtten zij ‘nutteloze eters’.

Over het lot van Nederlandse psychiatrische patiënten ten tijde van de bezetting was, zeker waar het de niet-Joodse patiënten betreft, tot voor kort weinig bekend. Joodse psychiatrische patiënten of in inrichtingen ondergedoken Joden

zijn in groten getale naar de vernietigingskampen gedeporteerd. Maar anders dan in Duitsland – waar 300.000 patiënten werden gedood – zijn de niet-Joodse patiënten in Nederland niet vermoord. Aan de Stegge: ‘Maar het staat wel vast dat zij in zulke slechte omstandigheden werden gebracht dat overleven lastig werd.’ Of daarbij opzet in het spel was, dat wil zeggen of hier een moorddadig plan van de bezetter achter schuilging, is niet duidelijk, zegt Aan de Stegge. ‘Alleen onderzoek op nationaal niveau kan dat uitwijzen. Ik sluit het niet uit.’ De cijfers zijn ernstig: tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn in Nederland (voor zover bekend) bijna 7500 psychiatrische patiënten méér gestorven dan in de zes jaren voorafgaand aan de oorlog – nog los van de circa 1500 gedeporteerde Joodse patiënten.

Dat de naoorlogse bestuurders van de inrichtingen nooit hebben teruggekeken op deze zwarte periode, vindt Aan de Stegge moeilijk te verkroppen: ‘Men werd kennelijk niet graag herinnerd aan het zware stigma dat destijds aan psychiatrische opname kleefde. In veel provincies werd psychiatrie zelfs niet tot de volksgezondheid gerekend. Nadat de Duitse bezetter in Nederland het ziekenfonds had ingevoerd, groeiden de ziekenhuizen, maar de psychiatrische inrichtingen vielen buiten de boot; die golden niet als “ziekenhuis” en verloren daardoor veel verplegend personeel.’

Overbevolking

Het recente onderzoek naar de psychiatrische inrichting Willem Arntsz Hoeve in Den Dolder (waarvan de resultaten onlangs in boekvorm verschenen, *zie kader*) die vanaf oktober 1942 werd geleid door nationaalsocialistische Nederlanders, geeft aanwijzingen over de factoren die het hoge sterftecijfer bepaalden. In dat boek laten Aan de Stegge en historicus Marco Gietema en laten zien dat de sterfte een hoogtepunt bereikte in

Patiënten van de Willem Arntsz Hoeve duwen een lorrie met voeding naar patiëntenpaviljoens, medio 1930.

de Hongerwinter van 1944-'45. Volgens hen kregen psychiatrische patiënten structureel minder voedsel dan andere patiënten en lijkt het erop dat Nederlandse nationaalsocialisten pogingen om de voedselrantsoenen in die winter te verhogen, hebben geblokkeerd. Van de 1400 patiënten op het terrein van de Willem Arntsz Hoeve stierven toen 408 patiënten (29%). Ter vergelijking: van de burgers van de provincie Utrecht stierf 1,7 procent tijdens de Hongerwinter.

Er was nog een factor die aan de hoge sterfte bijdroeg: de psychiatrische inrichtingen uit de kustprovincies werden in 1942 massaal ontruimd om plaats te maken voor de aanleg van de Atlantikwall, de meer dan 5000 kilometer lange verdedigingslinie langs de West-Europese kust die nazi-Duitsland moest beschermen tegen een geallieerde invasie. In het binnenland gelegen inrichtingen moesten vele honderden patiënten extra huisvesten. Die overbevolking droeg sterk bij aan verslechtering van de leefomstandigheden. Ook rond de bevrijding vielen er slachtoffers onder de patiënten, omdat de Duitsers zich in vrijwel alle nog functionerende inrichtingen verschansten. 'Het waarom daarvan is niet duidelijk; mogelijk gebruikten ze psychiatrische patiënten als menselijk schild in de hevige gevechten met geallieerden die toen uitbraken.'

Cecile aan de Stegge zet haar onderzoek voort: ze wil dit jaar de doodsoorzaken achterhalen van de patiënten uit de inrichtingen Maasoord in Rotterdam en Huize Voorburg in Vught. Als zzp'er werft ze daar financiering voor. 'Het is moeilijk, maar ik hoop dat het gaat lukken.' ■

web

Onder dit artikel op medischcontact.nl vindt u links naar eerdere bijdragen over de bezettingsjaren.

LEES MEER OVER HET LOT VAN JOODSE PSYCHIATRISCHE PATIËNTEN EN ARTSEN TIJDENS DE TWEEDE WERELDOORLOG IN

**WITTE JASSEN
EN BRUINHEMDEN**

BESTEL VIA MEDISCHCONTACT.NL

NU
€20,-

DE WILLEM ARNTSZ HOEVE IN WO II

Op basis van minutieus archiefonderzoek, egodocumenten van de opgenomen psychiatrische patiënten en interviews met nabestaanden proberen Marco Gietema en Cecile aan de Stegge in *Vergeten slachtoffers* te achterhalen waardoor onevenredig veel patiënten van de Willem Arntsz Hoeve in de oorlog stierven. Ze presenteren een veelheid aan oorzaken, waaronder het feit dat de inrichting vanaf oktober 1942 werd bestuurd door fanatieke nationaalsocialisten die zich totaal niet bekommerden om het welzijn van de patiënten.

Opmerkelijk is de wel erg strikte opstelling van het Medisch Contact: de artsenverzetsorganisatie eiste dat de artsen hun werk zouden neerleggen uit protest tegen het

nazibestuur. Het kwam J.C. van den Bergh, een vrouwelijke psychiater die samen met drie mannelijke artsen aanbleef uit zorg voor de patiënten, na de oorlog duur te staan. Zij werd als enige na 35 dienstjaren ontslagen, met behoud van haar ouderdomspensioen.

In het jubileumboek van de Willem Arntsz Stichting uit 1961 was al een hoofdstuk gewijd aan de bezetting. Daarin werd vermeld dat er in 1943 drie razzia's plaatsvonden op Joodse patiënten op het terrein, waarbij in totaal 35 patiënten werden gearresteerd en naar de concentratiekampen afgevoerd. Dit nieuwe boek vertelt het complete verhaal. De schrijvers geven een uitstekend beeld van de aanloop en context van deze trieste historie, met zeven portretten van patiënten die in de Willem Arntsz Hoeve overleden. Exemplarisch is het lot van Gerrit Abelman, wiens ouders hem daar op 29 mei 1942 lieten opnemen om hem te beschermen tegen de Duitsers. Hij was in een depressie terechtgekomen na een stukgelopen relatie met de dochter van een kunstschilder en later psychotisch geraakt, mede door het oorlogsgeweld dat hij in Soest van nabij meemaakte. Door zijn fietstochten rond de vliegbasis Soesterberg bracht Gerrit zichzelf in gevaar. Zijn ouders vreesden dat de Duitsers hem iets zouden aandoen. Eenmaal opgenomen krijgt hij frequent bezoek van zijn broer Adri. Op een dag treft Adri hem niet aan: hij krijgt te horen dat Gerrit op 2 april 1945, tweede paasdag, is overleden aan tuberculose. Adri gelooft daar niets van, omdat hij de symptomen van tbc maar al te goed kent. De familie stelt in het overlijdensbericht dat Gerrit met 28 jaar 'na een langdurige ziekte, doch geheel onverwachts', is overleden. Adri blijft de rest van zijn leven worstelen met de vraag wat er met zijn broer is gebeurd. Hij sterft in 2015, zonder ooit een bevredigend antwoord te hebben gevonden. **Hans van der Ploeg**

Vergeten slachtoffers. De geschiedenis van psychiatrische patiënten in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog. Marco Gietema en Cecile aan de Stegge, Uitgeverij Boom, 269 blz., 22,50 euro.

Zie ook: vergetenslachtoffers.nl.